

SUOMI(TTAVIA ETYMOLOGIOITA)

Toponyymin *Suomi* sekä kauan yhteenkuuluviksi tiedettyjen etnonyymien *hämä-* ja *saame-* (← lp. *sabme*) yhdistelystä on viime vuosina kehittynyt todellinen muotivillitys. Varsinaisen pioneerityön teki Jorma Koivulehto (1993), jonka alkuperäinen malli kuului seuraavasti:

Baltt. **žemē* (> liett. *žėmė*, latv. *zeme*, mpr. *semme*) → vksm. **šämä* (> sm. *hämä-*,) klp. **sāmā* (> lp. *sabme*) → baltt. **sāma-* (> latv. *sāms*) > »mkuur.» **sōma-* → imsm. **sōma-* > sm. *suoma-*.

Koivulehdon selitystä on kritisoitu lähinnä siitä, ettei kantabaltissa ole muita kantasaa-melaisia lainasanoja ja ettei muutenkaan ole evidenssiä kantabalttilais-kantasaamelaisista kontakteista — kantabalttilais-esisaamelaisista kylläkin (ks. Sammallahti 1984: 139–140). Tämä ei kuitenkaan ole kovin uskottava vasta-argumentti, sillä jos kantabaltissa olisi ollut edes yksi saamelaislaina, se todennäköisimmin olisi ollut saamelais-ten omakielinen etnonyymi — hieman samaan tapaan kuin ainoa naurunkielinen sana nykysuomessa on epäilemättä *Nauru* (← naur. *Naoero*).

Joka tapauksessa kantabalttilais-kantasaamelaisien kontaktien puuttuessa Koivulehdon selityksen on katsottu edellyttävän »kaukomatkoja». Purjehdustaito oli kuitenkin korkeatasoista pronssikautisella Itämerellä, minkä lainasanatutkimuskin osoittaa (ks. Hofstra 1985: 315–318). Olisi siis pikemminkin uskomaton sattuma, jos yksikään balttilainen ei olisi joutunut tekemisiin saamelaisien kanssa eikä kuullut heidän it-

sestään käyttämäänsä nimeä **sāmā* (> lp. *sabme*). »Kaukomatkailu» ei siis ole mikään ongelma vaan se, ettei balttilainen **sāma-* (> latv. *sāms*) tarkoittakaan 'saamelaisista' vaan 'suomalaista' ja 'saarenmaalaisista'.

Saamen kautta lainautuminen ei kuiten-

kaan ole niin ongelmallista kuin sen aiheuttamat kronologiset seuraukset. Nykykäsit-tyksen mukaanhan suomen — ei viron eikä liivin — kaikki balttilaislainat palautuvat varhaiskantasuomalaiseen rekonstruktio-tsoon. Ainakaan meillä ei ole kiistatonta evidenssiä yhdestäkään sellaisesta myö-häiskantasuomalaiseen rekonstruktio-tsoon lainatusta sanasta, joka olisi saatu esimer-kiksi äänne- ja muoto- /š/ > /h/ ja /ti/ > /si/ jälkeen. Vaikka sanasta *Suomi* ei kyseisiä äänne- ja muoto- muutoksia näykään, voidaan päätel-lä, että jos se olisi lainattu varhaiskantasuomea nuoremasta kantasaa-mesta baltin kautta itämerensuomeen, se olisi paljon nuorempi kuin yksikään tähän saakka tun-nettu balttilaislaina suomessa. Näinkin tärkeän sanan kuin omakielisen etnonyymien ei luulisi lainautuvan »yksinään».

Juuri saamen kautta lainautumista Koivulehdon seuraajat ovatkin hanakimmin lähteneet karsimaan. Ensin Kalevi Wiik (1996) esitti seuraavanlaista ratkaisua:

Baltt. **žemē* (> liett. *žėmė*, latv. *zeme*, mpr. *semme*) → vksm. **šämä* (> sm. *hämä-*, lp. *sabme*) → baltt. **sāma-* (> latv. *sāms*) > »mkuur.» **sōma-* → imsm. **sōma-* > sm. *suoma-*.

▷

Wiikin selitystä korjaili jo tuoreeltaan Riho Grünthal (1997: 51–72), joka muistutti muutoksen /š/ > /s/ toimineen latviassa ja sen kuurilaismurteissa vasta lähellä historiallisen ajan alkua. Hän korosti, ettei *Suomi* voi *e*-vartalona olla näin nuori sana, minkä vuoksi hän päätyi seuraavaan synteesiin:

Baltt. *žemē (> liett. žėmė, latv. zeme, mpr. semme) →
 vksm. *šāmā (> sm. hāmā-, lp. sabme) →
 baltt. *šāma- (> latv. sāms) →
 [germ. **sōma- →]
 imsm. *sōma- > sm. suoma-.

Grünthalin edeltäjiltään saama palaute on ollut kahtalaista: Wiik (1997) on hänen selityksensä hyväksynyt, Koivulehto (1998) puolestaan tyrmännyt. Totta onkin, että pyrkiessään poistamaan Koivulehdon mallin »saamelaisongelman», Wiik ja Grünthal tulevat luoneeksi uusia ongelmia, joista seuraavassa luettelen viisi selvintä (ks. tarkemmin Koivulehto 1998):

1. Substituutio vksm. /ä/ → baltt. /ā/. — Tämä ei vaikuta uskottavalta, koska kantabaltin /e/ lienee jo noihin aikoihin ääntynyt [ä]:mäisesti, jonka osoittavat kiistatommimmin substituution baltt. /e/ → vksm. /ä/ läpikäyneet kantasuomen balttilaislainat (Kalima 1936: 68). Tästä syystä kantasuomalainen /ä/ olisi kantabaltissa korvattu todennäköisemmin /e/:llä kuin /ā/:lla.

2. Substituutio baltt. /š/ → imsm. /s/. — Tämä ei ole mahdollinen ennen kantasuomen äännevuorosta /š/ > /h/. Samahan pätee silloinkin, kun sanan oletetaan lainautuneen Suomen rannikolla puhutun germaanisen superstraattikielen kautta, sillä ennen kyseistä äännevuorosta myös germaaninen /s/ korvattiin tšekäläisellä »suhusibilantilla» /š/ (Koivulehto 1984: 193–195, Hofstra 1985: 160–163). Näin myös Wiik ja Grünthal päätyvät Koivulehdon tavoin pitämään sanaa *Suomi* nuorempana kuin yhtäkään tähän saakka varmasti tunnettua balttilaislainaa.

3. Liettuan *sómenis* 'luoteistuuli'. — Sanan etymologinen vastine on latvian *sāmenis* 'luoteistuuli, pohjoistuuli', ja molempia pidetään johdoksina 'suomalaista' ja 'saarenmaalaista' tarkoittavasta etnonymistä, joka esiintyy ainoastaan latviassa: ts. sanasta *sāms* (Fraenkel 1965: 856, Karulis

1992: 152). Liettuan perusteella kantabalttiin olisi rekonstruoitava Koivulehdon mallin mukainen äänneasu *šāma- — ei Wiikin ja Grünthalin mallien mukaista äänneasu *šāma-. Toki liettuan *sómenis* voisi ainakin periaatteessa olla lainaa latviasta.

4. Germaaninen **sōma-. — Sanan rekonstruoinnille ei ole mitään perusteita, koska sen etymologisia jatkajia ei esiinny meidän tuntemissamme germaanisissa kielissä. Tietysti aina voidaan spekuloida sillä, että Suomen rannikoilla puhuttu germaaninen superstraattikieli ei ollut niistä yhdenkään tytärkieli. Tällainen metodi johtaa kuitenkin arvaamattomiin seurauksiin. Eikö yhtä hyvin voisi mistä tahansa muustakin suomen kielen sanasta väittää, ettei sen lainaoriginaali ole säilynyt yhdessäkään indoeurooppalaiskielessä? Ikään kuin sana todistaisi lainaoriginaalinsa olemassaolon! Kriittisessä lainasanatutkimuksessa ei koskaan saisi hyväksyä lainaoriginaaleja, joiden olemassaoloa ei voi perustella muulla tavalla kuin itse lainaetymologialla.

5. Baltt. *žemē → vksm. *šāmā → baltt. *šāma-. — Tällainen »sahaaminen» ei ole uskottavaa, kun otetaan huomioon, etteivät kantabaltti ja varhaiskantasuomi lainautumisten välillä muuttuneet käytännössä lainkaan. Wiik ja Grünthal tosin olettavat, että *šāmā propristui vasta tšekäläisellä taholla, mutta sen todistamiseen tarvittaisiin 'maa'-

merkityksistä appellatiivia. Vaikka sellainen löytyisikin, olisi silti epätodennäköistä, että varhaiskantasuomea taitaneet kaksikieliset baltit olisivat hetkessä unohtaneet sanojen **žemē* ja **šämä* yhteenkuuluvuuden.

Viimeksi mainittu ongelma poistuisi, mikäli Wiik ja Grünthal uskoisivat E. A. Tunkelon (1899) vanhan etymologian sijasta Jorma Koivulehdon (1997: 161–163) uuteen etymologiaan. Alkujaan jo Heikki Ojansuun (1920: 88–89) esittämän ja nyttemmin Kaisa Häkkisen (1996) »rehabilitoiman» etymologian mukaanhan etnonyymi **šämä* ja appellatiivi **šämä* kuuluisivat yhteen — etnonyymi *hämäläinen* kuuluisi siis samaan pesyeeseen kuin appellatiivit *hämärä*, *hämy* ja *hämätä*. Koivulehdon mukaan niiden yhteinen lainaoriginaali olisi ollut germaaninen **sāma-* 'tumma'. Hän lähtee siis siitä, että alkujaan vain saamelaisia olisi kutsuttu 'tummiksi' ja että heidän entinen metsästysmaansa *Häme* olisi säilyttänyt tämän nimen senkin jälkeen, kun se oli lopullisesti suomalaistunut. Muuten hän ei ole muutellut aikaisempaa malliaan — hän siis edelleen pitää saamen kautta lainautumista välttämättömänä, mikäli sanojen *Suomi* ja *Saame* yhdennäköisyyttä ei haluta katsoa pelkäksi sattumaksi (1998):

Germ. **sāma-* (> misl. *sámr*, nisl. *sámur*, nnorj. *saam*) → vksm. **šämä* > (sm. *hämä-*,) klp. **sāmā* (> lp. *sabme*) → baltt. **sāma-* (> latv. *sāms*) > »mkuur.» **sōma-* → imsm. **sōma-* > sm. *suoma-*.

Christian Carpelan (1998: 83–84) on jo tuoreeltaan kritisoinut Koivulehdon uutta etymologiaa kyseenalaistaen sen, että saamelaiset olisivat alkaneet kutsua itseään germaanien heille antamalla pilkkanimellä **sāma-* 'tumma'. Kuitenkin samainen sana kelpasi myös germaaneille itselleen henkilönnimeksi. Muutenkin 'mustaa' tarkoittavat sukunimet ovat yhä tavallisia niin meillä kuin muuallakin. Vaikka myös ne liene-

vät aiemmin olleet hiusten väriä pilkanneita lisänimiä, ne ovat nyttemmin tulleet merkitykseltään niin neutraaleiksi sukunimiksi, että ne kelpaavat myös esim. Mustosille itselleen! Miksi siis etnonyymille **šämä* ei olisi voinut tapahtua samoin?

Vaikka siis Koivulehdon etymologia sanalle **šämä* on moitteeton, sen yhdistämisestä hänen *Suomi*-malliinsa aiheutuu kuitenkin lisää kronologisia ongelmia. Sen mukaan **šämä* olisi lainattu vasta pronssikaudella noin vuosina 1500–500 eKr. Silti *Suomi e*-vartalona voisi tuskin olla noin vuosille 50–200 jKr. ajoittuvaa vanhempaa roomalaista rautakautta myöhempi (Salo, julkaisematon). Näin koko mittava tapahtumaketju (ts. germ. → vksm. > klp. → baltt. > »mkuur.» → imsm.) pitäisi mahdollistaa parin tuhannen vuoden sisään.

Vaikka Tunkelon niin ikään moitteeton etymologia hyväksyttäisiin, ei **šämä* edes siinä tapauksessa voisi olla kovin varhainen. Aikaisintaan se olisi Kiukaisten kulttuurin tienoilta noin vuosilta 2350–1500 eKr. Vastoin aiempia malleja sitä ei siis ole voitu lainata noin vuosina 3200–2350 eKr. vallinneena vasarakirvesaikana, jolloin kantaindoeurooppalaisen kielimuodon täytyi yhä olla yhtenäinen koko Euroopassa (ks. Kallio 1998). Vasarakirveskansa ei siis

missään tapauksessa käyttänyt maastaan kantabalttilaista nimeä **žemē* '(alava) maa'.

Kuinka siis vasarakirveskansa kutsui 'maata'? Varhaiskantaindoeuroopassahan 'maata' tarkoittava sana oli edelleenkin kaksitavuinen **d^he^{g^hōm}* (ks. esim. Schindler 1967), jollaisena se kuitenkin säilyi ainoastaan perifeerisimmissä indoeurooppalaiskielissä (esim. heett. *tekan*). Myöhäis-

kantaindoeuroopassa se lyheni yksitavui-
seen asuun **d^hg^hōm* (> iir. *dú*, kr. *khthōn*,
mint. *kšām* [akk.]) sekä murteittain edelleen
asuun **g^hōm* (> av. *zqm* [akk.]). Kutsuiko
siis tákäläinen vasarakirveskansa 'maata'
tällä nimellä? Sitä en voi mennä vanno-
maan, mutta mikäli varhaiskantasuomalai-
set kampakeraamikat olisivat lainanneet
sanan itselleen, sille olisi — ikään kuin sat-
tumalta — tapahtunut seuraavasti:

Myöh. ieur. **g^hōm* (> av. *zqm*) →
vksm. **čōme* > mksm. **sōmi* > sm. *Suomi*.

Substituutiosta ieur. /*g^h*/ → vksm. /*č*/ löy-
tyy ainakin kaksi paralleelia (ts. 1. ieur.
**g^halg^ho-* → vksm. **čalko* > sm. *salko*; 2.
ieur. **g^han-ud-* → vksm. **čańak* > lp. *čuo-
nja*; Koivulehto 1983). Olisiko *Suomi* siis
lainattu samasta juurinominista, josta on
johdettu myös edellä esillä ollut esibalto-
slaavilainen **g^hem-yā-* (> liett. *žėmė*, latv.
zeme, mpr. *semme*, ven. *zemlja*)? Ei välttä-
mättä, koska viimeksi mainitulla *e*-asteisel-
la johdoksella on harvinaisempi *o*-asteinen
vastine **g^hom-yā-* (> liett. murt. *žāmə*, mpr.
same), jota myös voisi pitää lainaoriginaa-
lina:

Esibaltt. **g^hom-yā-* (> liett. murt. *žāmə*, mpr. *same*) →
vksm. **čōma* > mksm. **sōmi* > sm. *Suomi*.

Substituutio esibaltt. /*my*/ → vksm. /*mj*/ ei
tietenkään tulisi kyseeseen, sillä konsonant-
tiyhtymä /*mj*/ oli uralilaisen fonotaksin
vastainen (ks. Sammallahti 1988: 492–
494). Tämä olisikin jopa edellistä parempi
originaali, koska se selittäisi myös johdok-
sen *suomalainen a*-vartalaisuuden. Spora-
dinen äänne muutos /*oCa*/ > /*ōCi*/ (vrt.
esim. sugr. **šola* > mksm. **sōli* > sm. *su-
li*) olisi toiminut johtamattomassa vartalo-
ssa, kun taas johdos olisi jäänyt ennalleen.
Luonnollisesti ensimmäisen pääpainollinen
tavu olisi ollut voimakkaampi kuin jälkim-
mäisen, jonka sivupaino olisi »syönyt» pää-
painoa. Analogia taas selittäisi sen, miksi

suomessa ei ole sanaa *somalainen* vaan
suomalainen.

Edellisen mukaan *Häme* ei olisikaan
ollut »vasarakirveskansan maa» vaan *Suo-
mi*! Jo Heikki Ojansuu (1919) esitti, että
jälkimmäisellä olisi aiemmin tarkoitettu
'(Varsinais-)Suomen' lisäksi 'Viroa'. Nyt-
temmin Unto Salo (julkaisematon) on pe-
rustellut sitä ajatusta, että *Suomi* olisi Su-
omenlahden pohjoispuolellakin merkinnyt
laajempaa aluetta. Hänen mukaansa vasta
sen jälkeen kun Uusimaa ja Etelä-Pohjan-
maa »autioituvat» ensimmäisen kristillisen
vuosituhannen jälkipuoliskolla, *Suomi* oli-
si jäänyt pelkästään 'Varsinais-Suomen'
nimeksi. Hän katsoo ennen näitä »alueme-
netyksiä» kaikkien rannikkokulttuurien vii-
meistään aina vasarakirvesajasta alkaen
totelleen yhtä ja samaa nimeä *Suomi*. Vaik-
ka sekä Ojansuun että Salon näkemykset
perustuvat eri *Suomi*-etymologioihin, on
kuitenkin mielenkiintoista huomata heidän
päätyneen seuraavaan johtopäätökseen:
Suomi olisi aiemmin vastannut suunnilleen
sitä itämerensuomalaisten aluetta, jolle va-
sarakirveskansa oli levittäytynyt.

Mikäli sanan *Suomi* alkuperäinen mer-

kitys on ollut 'maa', yksinkertaisin malli
kuuluu: indoeurooppalaisen vasarakirves-
kansan edustajat kutsuivat Itämeren itäpuo-
lisiä maitaan nimellä **g^hom-yā-* 'maa', jon-
ka heidät itseensä sulauttaneet varhaiskan-
tasuomalaiset kampakeraamikat lainasivat
samaa käyttötarkoitukseen äänneasussa
**čōma* (> sm. *Suomi*). Mutta sopii kysyä:
onko *Suomi* aikaisemmin merkinnyt 'maa-
ta'? Ennen kaikkea: onko se alkujaan ollut
ylipäänsä edes toponyymi? Monet tutkijat
(esim. Kerkkonen 1971) pitävät primaari-
sempana päinvastoin sen etnonymisyyttä.
Mikäli *Suomi* on todella ollut etnonyymi, ei
sen eikä sen lainaoriginaalin alkuperäinen

merkitys tietenkään ole voinut olla 'maa'.

On silti syytä huomata, että edellä esitetystä indoeurooppalaisesta 'maata' tarikoittaneesta juuresta on muodostettu monia 'ihmistä' merkinneitä johdoksia, joiden alkuperäinen merkitys ei kuitenkaan välttämättä ollut 'maalainen' vaan pikemmin 'maallinen' 'taivaallisen' vastakohtana (vrt. ieur. **d^hg^hom-yo-* > mint. *kšamyah* 'maalainen', kr. *khthónios* 'maallinen', iir. *duine* 'ihminen'). Tuskin on sattumaa, että kanta-indoeuroopassa sekä 'maa' että 'ihminen' oli yleensä muodostettu juuresta **(d^h)g^hem-*, toisaalta taas sekä 'taivas' että 'jumala' vartalosta **dey-w-*. Yhtä kaikki koska lukuisat kansat nimittävät itseään yksinkertaisesti 'ihmisiksi', mikä olisikaan kutkuttavampaa kuin löytää myös sanalle *Suomi* 'ihmistä' tarkoittava lainaoriginaali?

Vasarakirveskulttuuria lähinnä vastavassa luoteisindoeuroopassa 'ihmistä' tarkoittava johdos muodostettiin katoasteisesta juuresta **g^hem-* johtimella **-en-*. Lähtömuoto **g^hm-ōn* onkin säilynyt baltissa (esim. liett. *žmuō* 'ihminen'), kun taas läntisemmissä murteissa nasaali syllabistui. Ilmeisesti kyseessä ei ollut äännelaillinen kehitys (vrt. »Sieversin-Lindemanin laki»; Collinge 1985: 159–174) vaan analogia: koska heikoissa sijoissa (esim. yks. gen. **g^hm-n-os*) nasaali syllabistui äännelaillisesti kahden konsonantin välissä, sama haluttiin yleistää niin ikään vahvoihin sijoihin (esim. yks. nom. **g^hm-ōn*). Mikä tahansa syy olikin, asu **g^hm-ōn* esiintyy itaalissa (esim. ark. lat. *hemo* > kl. lat. *homo* 'ihminen') ja germaanissa (esim. goott. *guma*, mengl. *guma*, mys. *gomo* 'ihminen, mies'). Nähdäkseni tässä olisi jälleen mainio originaali sanalle *Suomi*:

Esigerm. **g^hm-ōn* (> goott. *guma*, mengl. *guma*, mys. *gomo*) → vksm. **ćoma* > mksm. **sōmi* > sm. *Suomi*.

Äännesubstitutiosta esigerm. /m/ → vksm. /om/ löytyy ainakin yksi täydellinen paral-

leeli (ts. esigerm. **dmh₂-to-* → vksm. **tomte* > sm. *tosi*; Koivulehto 1983: 118–120). Etymologiaa on siis pidettävä äänneellisesti vedenpitävänä. Semantiikasta voidaan toki kiistellä loputtomiin, mutta kuten todettua: 'ihminen' on omakielisten etnonyymien selvästi yleisin merkitys, joten jos *Suomi* on alkuaan ollut etnonyymi, se on todennäköisimmin tarkoittanut 'ihmistä'.

Tunnetusti sukukansojemme omakielisistä etnonyymeistä monet tarkoittavat 'ihmistä' ja 'miestä', ja mikä mielenkiintoisinta ne ovat lähes poikkeuksetta lainasanoja! Kaikkein selvimpiä tapauksia ovat unkarin *magyar* ja mansin *mańsí* (← arj. **manuša-* 'ihminen'; Rédei 1988: 866–867), marin *marij* (← arj. **marya-* 'nuorukainen'; Joki 1973: 280), lyydin *l'ūd'i* (← ven. *ljudi* 'ihmiset'; Grünthal 1997: 75–78) sekä viron *viru-* (← germ. **wira-* 'mies'; Koivulehto 1993: 400). Tosin viimeksi mainittu on sikäli rajatapaus, ettei se virossa ole kansanvaan heimonnimi. Joka tapauksessa omakielisten etnonyymien paljastuminen lainasanoiksi on selvä osoitus siitä, että aika ajoin uralilaisten keskuuteen asettui heihin sittemmin sulautuneita indoeurooppalaisia »ylimyksiä», joiden itsestään käyttämät etnonyymit kelpasivat myös heidän uralilaisille »alamaisilleen».

Sukukansojemme vieraskielisiinkin etnonyymeihin kuuluu sellaisia 'ihmistä' ja 'miestä' tarkoittaneita sanoja kuin esimerkiksi venäläisten mordvalaisista käyttämä *mordva* (← arj. **marta-* 'ihminen'; vrt. Vasmer 1955: 157) sekä skandinaavien suomalaisista ja saamelaisista käyttämä *finnr* (← germ. **fenna-* < ieur. **pes-no-* > heett. *pesnas* 'mies'; Anttila ja Embleton 1994: 31). Mitä jälkimmäisen muihin selityksiin tulee,

ainakin viimeksi Grünthalin (1997: 35–50) ja Carpelanin (1998: 84–86) kannattama

idea sen yhteenkuuluvuudesta esim. ruotsin 'löytämistä' merkitsevän verbin *finna* kanssa on morfologisista syistä hylättävä (Koivulehto 1994: 82–83). Koska muita kansoja ei hevin kutsuta 'ihmisiksi', ilmeisesti näissä tapauksissa kysymys olikin indoeurooppalaisten »ylimysten» itsestään käyttämistä nimistä, joiden merkitys laajentui heidän kielisukulaistensa parissa myös heidän uralilaisia »alamaisiaan» koskevaksi.

Toinen vaihtoehtoni voidaan siis kiteyttää näin: indoeurooppalaisen vasarakirveskansan edustajat kutsuivat itseään nimellä **g^hm-ōn* 'ihminen', jonka myös heidät itseensä sulauttaneet varhaiskantasuomalaiset kampakeraamikot lainasivat samaan käyttötarkoitukseen äänneasussa **ćoma* (> sm. *Suomi*). Onko toinen mallini sitten parempi kuin ensimmäinen, jonka mukaan sanan *Suomi* originaali olisikin ollut **g^homyā-* 'maa', riippuu täydellisesti siitä, pidämmekö sanaa toponyyminä vai etnonyyminä. Mielestäni molempien puolesta ja vastaan voidaan esittää argumentteja. Pidän itseäni pikemmin etymologina kuin onomastikkona, joten en katso olevani velvoitettu ottamaan kantaa suuntaan enkä toiseen. Toteanpa vain, että kysymys pitää ratkaista etymologioista irrallaan, sillä muuten ajaudutaan auttamatta kehäpäätelmiin.

Riippumatta siitä, kumpi selityksistäni valitaan, olen päätenyt viimeisistä malleista sikäli poikkeavaan ratkaisuun, että pidän sanat **sōmi* (> sm. *Suomi*) sekä **šämä* (> sm. *hämä-*, lp. *sabme*) erillään. Toki mikäli uskomme Tunkelon vanhaan etymologiaan (ts. vksm. **šämä* ← baltt. **žemē* 'maa'), **sōmi* ja **šämä* olisi lainattu samasta indoeurooppalaisesta juuresta muodostetuista eri johdoksista pyöreästi tuhannen vuoden aikaerolla. Mikäli taas uskomme Koivulehdon uuteen etymologiaan (ts. vksm. **šämä* ← germ. **sāma-* 'tumma'), *Suomi* ja *Saame* olisi katsottava sattumalta samannä-

köisiksi (vrt. *juutti* ja *jöötti*, *Iran* ja *Irak*), mikä ei sinänsä olisi mitenkään uusi ajatus, koska näinhän yleisesti tehtiinkin ennen vuotta 1993.

Siihen, voivatko *Suomi* ja *Saame* olla sattumalta samannäköisiä, vastannevat tyhjentävimmän niihin usein yhdistetyt balttilaiset maakunnat *Semgallia* Latviassa, *Samogitia* Liettuassa ja *Samland* Itä-Preussissa. Niistä nimittäin ainoastaan *Samogitia* (= liett. *Žemaitija*) kuuluu edellä jo esiteltyn 'maa'-pesyeeseen. Sen sijaan *Semgallia* (= latv. *Zemgale* < **Ziemgale*) on yhdistetty latvialaisista sanoista *ziema* 'talvi' ja *gals* 'loppu(pää)' (Fraenkel 1965: 1306, Karulis 1992: 555). Koska 'talvella' tarkoitetaan usein 'pohjoista', *Semgallia* voidaan vapaasti kääntää 'Pohjanperäksi'! *Samland* taas on germaanistettu latinankielisissä käsikirjoituksissa esiintyvistä äänneasusta *Sambia* (= liett. *Sėmba*). Sen on arveltu olevan sukua liettuan sanalle *sėbrà* 'seura' (Fraenkel 1965: 774), jonka esimuodosta luonnollisesti myös suomen *seura* on lainattu (Kalima 1936: 160–161). Näin ollen Itämeren itäpuoli kuhisee samannäköistä nimestä, jolla ei ole mitään etymologista tekemistä keskenään.

Niihin ei kuitenkaan lukeudu latvian sana *sāms* 'suomalainen, saarenmaalainen', joka nähdäkseni on edelleen katsottavissa itämerensuomalaiseksi lainasanaksi Eino Niemisen (1934: 59–62) esittämällä tavalla. Itämerensuomalainen **sōma-* olisi lainattu »muinaiskuriin», jossa kantabalttilainen /ā/ oli lainasanaevidenssin perusteella supistunut jo varhain /ō/:ksi. Näin se sai »muinaiskuurissa» äänneasun **sōma-*. Kuitenkin sanan lainautuessa balttilaista murrejatkoa etelään »ā-murteiden» alueelle viimeksi mainittujen puhujat substituivat »muinaiskuurilaisen» /ō/:n omalla /ā/:llaan. Sen vuoksi se näennäisesti palautuu kantabalttilaiseen rekonstruktiosoon **sāma-*, vaikka se kaikesta päätellen onkin selvästi

nuorempi. Kyseessä olisi siis samanlainen etymologinen substituoitu kuin savolaismurteisessa sanassa *vuara* (← sm. länsimurt. *vaara* ← ruots. *fara*), jota tuskin voi pitää pitkien matalien vokaalien diftongiumista varhaisempana lainana (Rapola 1966: 351). ■

PETRI KALLIO
*Department of Comparative Linguistics,
 University of Leiden, P. O. Box 9515,
 NL-2300 RA Leiden, The Netherlands*
 Sähköposti: *kallio@rullet.leidenuniv.nl*

LÄHTEET

- ANTTILA, RAIMO – EMBLETON, SHEILA 1994: On the Origin of Suomi 'Finland'. – Scandinavian-Canadian studies VII s. 25–32.
- CARPELAN, CHRISTIAN 1998: *Suomi, häme, sabme* sekä *finne* arkeologian näkökulmasta. – Johanna Laakso & Riho Grünthal (toim.), *Oekeeta asijoo: Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii* 16. V. 1998 s. 76–88. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 228. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- COLLINGE, N. E. 1985: *The laws of Indo-European*. John Benjamins, Amsterdam.
- FRAENKEL, ERNST 1962–1965: *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Carl Winter, Heidelberg.
- GRÜNTAL, RIHO 1997: Livvistä liiviin: Itämerensuomalaiset etnonymit. *Castrenianumin toimitteita* 51, Helsinki.
- HOFSTRA, TETTE 1985: *Ostseefinnisch und Germanisch: Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961*. Drukkerij van Denderen, Groningen.
- HÄKKINEN, KAISA 1996: Etymologioita: Maalaisia, nuijamiehiä vai hämyveikkoja? – *Hiidenkivi* 2/96 s. 44.
- JOKI, AULIS J. 1973: *Uralier und Indogermanen. Mémoires de la Société Finno-ougrienne* 151. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- KALIMA, JALO 1936: *Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimiuksia 202, Helsinki.
- KALLIO, PETRI 1998: Vanhojen balttilaisten lainasanojen ajoittamisesta. – Johanna Laakso & Riho Grünthal (toim.), *Oekeeta asijoo: Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii* 16. V. 1998 s. 209–217. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 228. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- KARULIS, KONSTANTĪNS 1992: *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Avots, Rīga.
- KERKKONEN, MARTTI 1971: *Esihistorialliset Suomi ja Häme*. – *Historiallinen Aikakauskirja* 69 s. 213–230.
- KOIVULEHTO, JORMA 1983: *Suomalaisten maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa*. – *Journal de la Société Finno-ougrienne* 78 s. 107–132.
- 1984: *Itämerensuomalais-germaanisat kosketukset*. – Sven-Erik Åström (toim.), *Suomen väestön esihistorialliset juuret* s. 191–205. *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 131. *Societas Scientiarum Fennica*, Helsinki.
- 1993: *Suomi*. – *Virittäjä* 97 s. 400–408.
- 1994: *Finnland: I. Sprachliches*. – *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 9 s. 77–89. Walter de Gruyter, Berlin.
- 1997: *Were the Baltic Finns »club-*

- men»? On the etymology of some ancient ethnonyms. – Ritva Liisa Pitkänen & Kaija Mallat (toim.), You name it: Perspectives on onomastic research s 151–169. *Studia Fennica Linguistica* 7. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1998: *Puhdas ja Suomi*. – Virittäjä 102 s. 425–434.
- NIEMINEN, EINO 1934: Der Stammaslaut der ins Urfinnische entlehnten Baltischen *ā*-Feminina und die Herkunftsfrage. – *Finnisch-ugrische Forschungen* 22 s. 5–66.
- OJANSUU, HEIKKI 1919: Nimistä *Suoma, Suomi, suomalainen* ja suomalaisheimon asuma-alueista. – Turun Suomalaisen Yliopistoseuran vuosikirja I s. 131–145.
- 1920: Suomalaista paikannimitutkimusta I: tähänastisen tutkimuksen arvoa. Turun Suomalainen Yliopistoseura, Turku.
- RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 283, Helsinki.
- RÉDEI, KÁROLY 1988–1991: *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- SALO, UNTO (julkaisematon): Miten Suomesta tuli Suomi. Käsikirjoitus.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1984: Saamelaisten esihistoriallinen tausta kielitieteen valossa. – Sven-Erik Åström (toim.), Suomen väestön esihistorialliset juuret s. 137–156. *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 131. *Societas Scientiarum Fennica*, Helsinki.
- 1988: Historical phonology of the Uralic languages with special reference to Samoyed, Ugric, and Permic. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages: Description, history, and foreign influences* s. 478–554. E. J. Brill, Leiden.
- SCHINDLER, JOCHEM 1967: Das idg. Wort für 'Erde' und die dentalen Spiranten. – *Die Sprache* 13 s. 191–205.
- TUNKELO [vuoteen 1901 Ekman], E. A. 1899: Mistä nimi *Häme*? – Virittäjä 3 s. 97–107.
- VASMER, MAX 1953–1958: *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Carl Winter, Heidelberg.
- WIIK, KALEVI 1996: *Zeme – Häme – Saame – Suomi*. – Virittäjä 100 s. 244–252.
- 1997: *Suomi, Häme ja Saame*: edestakaisin lainautunut sana. – *Hiidenkiivi* 6/97 s. 14–16.